

Тимова О. Б.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології

Горлівського інституту іноземних мов

Донбаського державного педагогічного університету

НАРАТИВНІ РЕСУРСИ ПЕРІОДІВ-РОЗПОВІДЕЙ НА РІВНІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу наративних можливостей однієї з найбільш неоднозначних щодо лінгвістичного статусу текстотвірних одиниць – періоду. У межах запропонованої розвідки період визначено як висловлення з особливою ритмічно-інтонаційною побудовою у формі багатокомпонентного складного або простого поширеного речення, структурно-змістовими частинами якого є підвищення (протазис) і пониження (аподозис).

Функційний діапазон періоду-розповіді на рівні прозового тексту вельми широкий: ритмічне впорядкування змісту висловлення, автосемантичність, експресивність, підкреслення певної інформації тощо.

Наративний період поєднує в собі захоптиву розповідь про подію з емоційно-експресивним забарвленням та авторським (суб'єктивним) сприйняттям навколишньої дійсності. Це зазвичай інформативно насичені й логічно завершені відрізки мовлення, що на тлі ритмічно невпорядкованих одиниць тексту вирізняються здатністю впливати на інтелект читача, сприяють більш глибокому прочитанню й розумінню тексту реципієнтом, максимальній реалізації авторського задуму: повідомити читача про об'єкти художньої дійсності (дії та вчинки персонажів, спосіб або умови життя представників певних верств населення, процеси праці, історичні події). Єдність багатоманітності є однією з найголовніших специфічних рис досліджуваної конструкції. Як правило, такі висловлення відображують події, що відбуваються послідовно або зумовлюють одна одну. Інформація, закладена в періоді, унаслідок його структурних і семантичних особливостей, обов'язково набуває експресивного забарвлення, що свідчить про виконання ним комунікативно-прагматичної функції. Інформація або верифікація, передані за допомогою періоду, є більш переконливими, оскільки протазис не закінчує міркування, так що реципієнт змушений зберігати увагу до кінця періоду, а всі другорядні думки підпорядковуються головній, не затінуючи її не заплутуючи її. На рівні художнього тексту часто спостерігаємо поєднання різних композиційно-мовленнєвих форм: період-розповідь з елементами роздуму або опису.

Ключові слова: період прозового тексту, період-розповідь, наратив, функції періодів.

Постановка проблеми. Однією з характерних тенденцій сучасної лінгвістики тексту є дослідження специфічних засобів побудови розповіді на рівні прозового твору. Серед таких текстотвірних одиниць найбільш неоднозначним щодо лінгвістичного статусу залишається сьогодні період – висловлення з особливою ритмічно-інтонаційною побудовою у формі багатокомпонентного складного або простого поширеного речення, структурно-змістовими частинами якого є підвищення (протазис) і пониження (аподозис).

Ресурси періодів-роздумів досить різноманітні та пов'язані з ідіостилем автора, жанром і композицією твору тощо.

У художньому мовленні наративні періоди є одним із найсуттєвіших компонентів словесно-художньої тканини, адже сприяють деталізації змісту, синтезу логіки та експресії, а також створенню філігранної форми розповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класифікація комунікативно-структурних одиниць тексту є однією з актуальних проблем україністики. Зокрема, увага науковців зосереджена на вивченні наративу художнього тексту (Л. Мацевко-Бекерська, К. Коваленко, Р. Савчук, І. Лівницька) та елементів його структури (І. Ковалик, Л. Мацько, М. Площ, Т. Трошева). Попри те що в мовознавстві вже наявні розвідки, спрямовані на дослідження складників і способів організації художнього тексту, параметризації лексико-граматичних, структурних, функціональних і семантичних властивостей періодів-розповідей ще не зроблено.

Мета статті – проаналізувати природу періоду-розповіді як особливої форми наративного тексту.

Виклад основного матеріалу. Період-розповідь – це послідовний виклад подій, явищ, фактів у часі. Основна специфічна ознака періоду-розповіді – динамізм, який реалізується за допомогою використання дієслів, найчастіше минулого часу доконаного виду, що наочно демонструють, як дії змінюють одна одну:

«Про все це мені розповідала колись моя бабуся Ганна, чумакова дочка, що й сама колись бачила, як ходили чумаки по роздольних землях України з прегордим почуттям заслуженої до себе поваги: життям важачи, ті сміливці привозили з Півдня та Сходу не тільки сіль та рибу, а й ліки та книги, калган, і перець, і грецькі вина, і кінську зброю, і свинець та оливу, і порох, і коштовні тканини, і всякі заморські дива, і чутки та звістки з усього світу, – // хоч найголовнішим ділом чумаків була все-таки сіль, без якої народ жити не міг...» (О. Ільченко).

Як бачимо, автор керує увагою реципієнта, постійно тримаючи його в руслі розповіді.

Дієслова теперішнього часу дають можливість розповісти про дію як про таку, що відбувається на очах читача:

«Кидає пахар на полі плуг із волами, кидає пивовар казани в броварні, кидають шевці, кравці і ковалі свою роботу, батьки покидають маленьких дітей, сини – немоцних батьків і матірок, // і всяке манівцем та ноцями, степами, тернами да байраками чимчикує на Запорожжє до Хмельницького» (П. Куліш).

Уживання дієслів теперішнього часу переносить реципієнта до тієї часової площини, про яку йде мова. Синтаксичний повтор у протазисі підкреслює одну й ту ж дію, надає висловленню експресивності.

Крім того, застосування в періоді-розповіді однієї часової форми замість іншої збагачує висловлення різними експресивно-смісловими відтінками.

Так, наприклад, використання дієслів минулого часу в значенні теперішнього наближає реципієнта до безпосереднього сприйняття описуваних подій: читач немов присутній у відповідному місці, у відповідний час і безпосередньо разом з автором спостерігає за діями персонажів:

«Знов забакхали пробки, знов полилось вино; випили за здоров'я гусарів, далі почали пити за здоров'я полковниці, потім за здоров'я кожної дами, – // пішла добра сотня карбованців з офіцерських кишень!» (І. Нечуй-Левицький).

Додаткові смислові відтінки притаманні дієсловам у формі 1-ої особи множини та займеннику *ми*, що вжито при них. Як правило, вони слугують для вираження абстрактно-узагальненого значення. Сюди ж належать аналітичні множинні форми – «сполучення особового займенникового іменника *ми* з прийменниково-іменниковими або прийменниково-займенниковими конструкціями» [6, с. 13]:

«Михайлик чимдуж квапився на той берег базарного моря, але пахощі й чарівні видіння переслідували його далі та далі, бо ж там парували й шкварчали січеники та крученики, і душенина шляхетська, і галушки з телячої печінки, і смажена тараня з медом, і ковбаси з риби, і на панські витребеньки – минькова печінка, і, звичайно ж, вареники з товчениками, і соломаха, і пряжука, і ляпуни, і макорженики, і метелики з сирівцем, і сластьони, і медяники, і вергуни, і марципани, // і ще чимало всячини, якої ніколи не куштував не тільки наш Михайлик, а навіть і ми з вами, мій терпеливий читачу» (О. Ільченко).

Аналітична форма множини *ми з вами* надає висловленню відтінку співучасті з читачем або слухачем.

Різні типи повторів (морфемного, лексико-семантичного та синтаксичного) на рівні періоду-розповіді сприяють уточненню, а також дають змогу уникнути лексичної одноманітності, підкреслюють упорядкованість конструкції:

«Більшість рвалася в битви, а були й такі, що не відтягнули їх од миски, од юшки та борщу, од пирогів та каші, – // тож й прізвиська їм дочеплено: мисченки, ющенки, борщенки, пироженки, кашоїди, книші, лемішки» (П. Загребельний); *«Очеретом тут здавна вкривають хати, з очерету господар ставить довкола садиби лісу-загорожу, очерет можна використати ще й як будівельний матеріал, — це клопіт комишитових заводів, що їх останнім часом розплодилося по всьому гирлу»* (О. Гончар); *«Він довго й пренудно викладав свої мандри й злигодні, змальовував навіяння й емоції, цитував власні висловлювання з приводу нещасної долі культури, релігії, врожайності, одягу, етнографії, пісенності, – // Ананій насилу стримував бажання пожурити на заплішеного ідіота важкого кухля»* (Ю. Яновський).

Структура, зауважимо, періоду-розповіді підпорядкована послідовності розвитку авторської думки або тому завданню, яке ставить перед собою автор. Скажімо, внутрішня напруженість періодів-розповідей, що створюється великою кількістю різноманітних повторів, однорідних компонентів (переважно дієслів), трансформує звичайні на перший погляд дії у високі й прекрасні вчинки:

«Кожен творить щось своє, робить ніби мале якесь діло: той зварює шви, той перевіряє їх (коли треба – рентгеном!), той столярює, той фарбує, високо зіп'явшись і ганяючи шари-

ковою щіткою по випуклості борта, або пульверизатором навіває фарбу, жінки клопочуться з ізоляційним матеріалом, з отією самою синтетичною скловатою, захищаючись від її гострої пилюки марлевими пов'язками, ще інший хтось уже оснащує рубку радіоапаратурою, встановлює навігаційні прилади, – // в цілому, як вершина, як апофеоз усієї їхньої праці, виростає цей красень-корабель» (О. Гончар).

Форми періоду-розповіді часто набувають такі позасюжетні елементи композиції, як спогади героїв, екскурси в минуле, авторські відступи:

«Пригадую, як ранньої весни, темного, принишклого вечора, поверталися з церкви жінки з запаленими свічками; ховали кволе світло за тинками долоней, за крайками хусток, оберігали від подуву вітерця, од власного дихання, намагаючись донести запалені свічки аж додому, й цікаво було дивитись на рухливі цятки вогню, на тремтячі його язички, які, коливаючись, щось безмовно розповідали й дорозі, й деревам, і чорному небу, – // і все їх, мабуть, розуміло, бо ж слухало заворожено» (Є. Гуцало);

«Лізти в пельку до ворога цілою купою, йти, не дивлячись, скільки друзів падає поруч, летіти, як метелик на вогонь, – // це могли лише партизани» (Ю. Яновський).

Внутрішні монологи, побудовані у формі періоду-розповіді, є одним із основних прийомів відтворення емоційних сповідей від першої особи. Великою силою схвильованості відзначається, наприклад, сердечне зізнання оповідача в новелі «Вальдшнеп» Остапа Вишні:

«А й тепер, коли іноді умовляють мене поїхати на весняне полювання і я стану де-небудь над озером і бачу, як на качачий крик, крик, у якому і хотіння, і прохання – та де прохання, – моління! – коли на такий крик мчить зачарований селезень і каменем падає в воду, – прекрасний, як казка, в своєму весняному вбранні, як писанка, всіма кольорами розмальований, – // я завмираю» (Остап Вишня).

За допомогою розповідного періоду, форма якого надає мові твору водночас піднесеності й ліричності, змальовано образ людини, що запам'ятовується своєю щирістю та чуттєвістю.

Структура періоду дає змогу авторам у разі потреби в одному висловленні комбінувати різні композиційно-мовленеві форми. Так, протазис періоду може містити розповідь про певні факти чи події, аподозис – міркування з приводу повідомленого в попередній частині:

«У ланцюгах, у нечистотах, у нігтях, що повідростали як на звірові, у смутках і ненависті дожив до ста тринадцяти літ, – // то ж чимось тримався в житті той в'язень царичин?» (О. Гончар).

Широко використовують у прозових текстах і розповідні періоди з елементами опису:

«Все шуміло, вигравало: шаленіли натхненням давні музики, яскріли шовки й дорогі оксамити, прянощі й вина спокуювали люд, ішли з рундуків у торг ікони богомазів, осипані смарагдами та кривавцями, і книги краснописців, лицарські кольчуги, панцирі та шаблі дамаської сталі, – // «все тут можна було купити», як пише цей невідомий натхненець-поет: «золоті прикраси й соболині шуби, молодого ятваського раба й красуню половчанку!» (О. Гончар).

Епічної роздумливості, інтимної ліричності може бути сповнений внутрішній монолог-період, що поєднує в собі ознаки розповіді (у протазисі) та роздуму (в аподозисі):

«Я хотів, щоб народ визволився не тільки від шляхти, а й від забобонів і принизливих почуттів, я все шукав, де ліпше, боронив любов перед себелюбством, віру перед пустослів'ям літургійним, світ перед дріб'язком щоденності, сумління перед цинізмом, людину перед приниженням – // і чого досяг?» (П. Загребельний).

Як бачимо, наведений період містить суб'єктивну інформацію: передає найзаповітніші думки й почуття персонажа.

Елементи описовості наявні в багатьох розповідних періодах прозового тексту. Тут вони мотивують вчинки персонажів, пояснюють їхні реакції, відчуття:

«Але Сашико Птаха – корінний одесит, народжений під одеським сонцем у рибальському курені між Ланжероном та Отрадою і овіяний змалку всіма вітрами одеської бухти: горовим, низовкою, дофінівським і трамонтаном, – // вийшов сьогодні в самій смугастій тільнящі, лише з батьковим «жакетом» наопаши» (Ю. Смолич).

Іноді смислове навантаження в описах припадає на дію. Такі описи називають динамічними. Це перехідний тип висловлення, що межує з розповіддю [8, с. 11].

У художніх текстах динамічні періоди-описи використовують для відображення:

1) динаміки внутрішнього стану героя: «По всьому тілі розлита така хороша, ніжна втома, у грудях дзвенить якась м'яке, тепле, добре чуття, не хочеться ні рухатись, ні говорити, – // хочеться тільки щасливо, радісно усміхатись» (В. Винниченко);

2) процесів праці: «Муляри плювали в руки і брали відтак оскарби, кельні та молотки; хлопці та дівчата, наняті до ношення цегли, стогнучи згинали плечі і накладали на себе дерев'яний прилад до ношення цегли, втикаючи два довгі кілки по обох боках шиї, немов у ярмо; теслі помахували блискучими топорами; трачі лізли на кобильниці; // велика машина людської робучої сили зо скрипом, стогнанням та зітханням почала входити в рух» (І. Франко).

Динаміку в наведених періодах створюють дієприкметник, дієприслівники та дієслова. Вони наповнюють описи дією, рухом.

Висновки. Періоди-розповіді прозового тексту – це динамічні експресивно забарвлені висловлення, що повідомляють про події або стани, які розгортаються в часі.

У художньому мовленні звернення до періоду-роздуму пов'язане з реалізацією ілюкативного задуму автора, оскільки структура зазначеної одиниці завжди передбачає вплив на реципієнта з метою зосередження його уваги на необхідній інформації.

Ємність структури періоду й водночас фрагментарність, лаконічність, взаємодія та переплетіння різних суб'єктивних планів – усе це надає художньому тексту особливого колориту, створює певне емоційне тло, на якому розгортаються події твору.

Література:

1. Галас А.М. Про стилістичне значення періоду. *Культура слова* : республіканський міжвідомчий збірник. Київ : Наук. думка, 1990. С. 37–41.
2. Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. Київ : Вища шк., 1984. 120 с. С. 11.
3. Коваленко К. Типи нараторів і види нарації у прозових творах А.П. Чехова («Моє життя», «Розповідь невідомої людини»). *Філо-*

логічні науки : збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Вип. 10. Полтава : ПНПУ, 2012. С. 46–50.

4. Лівницька І. Художній нарратив – подія – дискурс та питання нарративної організації досвіду. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія «Мовознавство. Літературознавство»*. 2020. Вип. 31. Том 2. С. 128–132.
5. Мацевко-Бекерська Л. Наратив як засіб організації просторово-часової конфігурації літературного твору. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка*. 2011. С. 52–59.
6. Ожоган В.М. Особливості функціонування особового займенникового слова ми. *Дивослово*. 1996. № 5–6. С. 13.
7. Савчук Р.І. Когнітивна наратологія в контексті нових дослідницьких орієнтирів сучасної лінгвістики тексту. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. Вип. 31. С. 214–220.
8. Тітова О.Б. Період у структурній організації тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк. 109 с.
9. Трошева Т.Б. Система функціонально-смысловых типов речи в современном русском языке (описание – повествование – рассуждение – предписание – констатация). *Филолог*. Пермь : Изд-во ПГУ, 2003. № 2. С. 11.

Titova O. Narrative resources of periods-stories at the level of a fictional text

Summary. The article addresses the analysis of narrative possibilities of a period, which is considered to be one of the most ambiguous text-forming units in terms of the linguistic status. In the given study, the period is defined as a statement with a special rhythmic-intonational construction in the form of a multicomponent complex or simple common sentence, the structural and semantic parts of which are an increase (protasis) and a decrease (apodosis).

The functional range of the narrative period at the level of a prose text is very wide: rhythmic ordering of the utterance content, autosemantics, expressiveness, emphasis of certain information, etc.

The narrative period combines a fascinating story about an event with an emotionally expressive coloring and the author's (subjective) perception of the surrounding reality. These are usually informative and logically complete segments of speech, which as opposed to rhythmically disordered units of a text are distinguished by the ability to influence the reader's intelligence, promote deeper reading and understanding of a text by the recipient and provide the utmost realization of the author's idea, i.e. to inform the reader about the artistic reality (characters' deeds, way or living conditions of certain walks of life, labor processes, historical events). The unity of the diversity is one of the most important specific features of the construction under study. Typically, such statements reflect events that occur sequentially or cause each other. Due to its structural and semantic features, the information built-in in the period necessarily acquires expressive coloring, which is illustrative of the performance of its communicative-pragmatic function. The information or verification transmitted through the period is more convincing because the protasis does not end the reasoning, so the recipient is forced to keep their attention until the end of the period, and all secondary thoughts are subordinated to the main one, without obscuring or confusing it. A combination of different compositional and speech forms is often observed at the level of an artistic text. This is a period-narrative with elements of reflection or description.

Key words: period of a prose text, period-narrative, narrative, period functions.